începuturile ei pînă la întemeierea statelor feudale — eveniment considerat de autor drept piatră de hotar în istoria acestei culturi. În această dificilă întreprindere, P. P. Panaitescu a pornit — după propria-i mărturisire — de la două teze fundamentale, pe care își clădește apoi, cu migală și deosebit simț critic, întregul edificiu al lucrării: unitatea culturii românești și continuitatea ei în cadrul european. De aici, evidențierea într-un cadru unitar a problemelor esențiale ale istoriei Daciei: romanizarea și continuitatea. În același timp, se subliniază asimilarea creatoare a diferitelor influențe externe, bizantine, slave, occidentale și crearea unei culturi proprii, care a situat pe români ca un factor important de civilizație și progres în sud-estul european.

Lucrarea este structurată pe mai multe capitole și simpla lor evidențiere atestă aria largă și complexitatea fenomenelor care au constituit obiectul atenției autorului: Pămîntul românesc și istoria culturii românești; Băștinașii înainte de romani; Romanizarea; Romanitatea din Dacia și la Dunărea de jos în epoca migrațiilor (sec. III—VI); Originile creștinismului la români; Problema continuității; Formarea poporului român; Limba română purtătoare de cultură; Străvechea viață populară a românilor; Feudalismul. Formarea clasei stăpînitoare; Originile slavonismului cultural la români; Contactele externe; Primele state românești; Transilvania sub unguri; Contactele externe: cruciatele, drumurile de comerț; Întemeierea orașelor în ținutul românesc. Întemeierea statelor românești; Începuturile culturii feudale în Țările Române; Concluzii.

O bibliografie din cele mai cuprinzătoare, expresie pregnantă a unei munci neobosite de cercetare a izvoarelor scrise și a tradițiilor orale, la care se adaugă un indice general, completează armonios lucrarea.

Deosebit de interesant și semnificativ este faptul că autorul, reluînd unele cercetări proprii, mai vechi, utilizînd, în același timp, izvoare inedite sau mai puțin folosite, emite ipoteze noi, asupra unor probleme de importanță primordială pentru istoria noastră, care nu concordă totdeauna cu interpretarea acceptată pînă acum de istoriografia noastră: sclavagismul în Dacia, originile creștinismului la români, slavonismul cultural, întemeierea statelor feudale. Chiar dacă unele din aceste ipoteze necesită reconfirmări sau mai comportă discuții, lucrarea umple un gol adînc resimțit în literatura noastră istorică. Ea constituie un important punct de plecare, un ajutor de neprețuit pentru cercetătorii istoriei noastre medievale, înscriindu-se ca o contribuție valoroasă și utilă, ca un cîștig de prim ordin al istoriografiei noastre. În egală măsură *Introducere în istoria culturii românești* reprezintă un act de cultură, la îndemîna unui public mai larg, care găsește aici, reconstituite, cu talent remarcabil, importante pagini din frămîntata istorie a patriei.

*M. Timofte*

ȘTEFAN OLTEANU și CONSTANTIN ȘERBAN: *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, Editura Acad. R.S.R., 1969, 460 p.

Lucrarea lui Ștefan Olteanu și Constantin Șerban se ocupă de un capitol foarte important al istoriei noastre economice.

În introducere, se face o analiză a istoriografiei și o scurtă prezentare a izvoarelor referitoare la problemele ce urmează să fie tratate în continuare.

În prima parte, intitulată *Meșteșugurile pe teritoriul Țării Românești și Moldovei în epoca feudalismului timpuriu (secolele X—XIV)*, se prezintă o imagine de ansamblu a dezvoltării producției meșteșugărești și unele aspecte ale relațiilor economice și sociale. Autorii arată că în această perioadă predomina economia naturală închisă, caracterizată, printre altele, și printr-un nivel scăzut al tehnicii. Diviziunea socială a muncii pe teritoriul celor două țări se afla într-un stadiu puțin avansat. Meșteșugurile erau într-o mică măsură separate de agricultură iar producția era destinată

aproape în întregime consumației. Procesul de specializare în sînul meșteșugarilor a fost la început foarte limitat.

În subcapitole separate este urmărită evoluția ramurilor meșteșugărești de bază: extracția și prelucrarea metalelor, olăritul, morăritul, tehnica construcțiilor, prelucrarea cornului și a osului, torsul și țesutul, prelucrarea pieilor și blănurilor, meșteșugurile alimentare etc. La baza aprecierilor făcute au stat, pe lîngă izvoarele scrise, rezultatele cercetărilor arheologice.

În încheierea acestei prime părți a lucrării, autorii ajung la concluzia că în tehnica producției meșteșugărești, s-au produs în această etapă, unele modificări importante. Astfel se observă o intensificare, în raport cu epoca anterioară, a prelucrării metalelor, se generalizează folosirea roții olarului, apoi, de la jumătatea secolului al XIII-lea, se continuă existența războiului de țesut orizontal și începe să se folosească forța hidraulică pentru punerea în funcțiune a morilor.

Partea a doua a lucrării — și cea mai mare — se referă la *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în epoca feudalismului dezvoltat*. La rîndul ei, această parte este divizată în trei capitole:

În cadrul capitolului 1 este expusă evoluția meșteșugurilor din Țara Românească și Moldova în mediul sătesc, pe domeniile feudale și la orașe din secolul al XIV-lea pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea.

Ca urmare a întemeierii statelor feudale românești, producția meșteșugărească a putut să înregistreze un anumit avînt. Se observă o sensibilă adîncire a procesului de specializare în cadrul meșteșugului de bază, mai ales la orașe. Instaurarea dominației otomane la mijlocul secolului al XVI-lea a avut efecte negative asupra dezvoltării producției meșteșugărești orășenești. În schimb, pe domeniile feudale și la sate, se observă o creștere a numărului ramurilor meșteșugărești.

Dezvoltarea generală a meșteșugurilor a creat condițiile necesare pentru apariția unor fenomene social-economice noi, cum ar fi, de pildă, începuturile îndepărtate ale procesului de organizare profesională a unora dintre meșteșugarii de la orașe. De asemenea, anumite fenomene de suprastructură, nemijlocit legate de progresul vieții orășenești, încep să se facă mai mult simțite (pătrunderea într-o măsură mai mare a scris-cititului în rîndul meșteșugarilor).

În cel de al doilea capitol este cercetată producția meșteșugărească din secolul al XVII-lea. Se arată că în secolul al XVII-lea ritmul de dezvoltare a meșteșugurilor, cu precădere a celor orășenești, a fost diferit. Cel mai mult s-au dezvoltat meșteșugurile de la orașe și de la sate. Sînt analizate, cu multă atenție, unele probleme importante, ca: separarea dintre procesul de producție și cel de circulație, apariția negustorului achizitor, rolul și formele capitolului comercial în cadrul producției meșteșugărești, raportul dintre meșteșug și agricultură, diferențierea socială din sînul meșteșugarilor, obligațiile meșteșugarilor, formele de organizare profesională a meșteșugarilor, formele luptei de clasă a meșteșugarilor etc.

Ultimul capitol al părții a doua se ocupă de situația meșteșugarilor din Țara Românească și Moldova în etapa de sfîrșit a feudalismului dezvoltat (pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea). Autorii consideră că înviorarea cunoscută de producția meșteșugărească la sfîrșitul secolului al XVII-lea se continuă pe o linie ascendentă și în secolul al XVIII-lea, într-un ritm destul de accentuat la orașe, în tîrguri și la sate și într-o măsură mai mică pe domeniile feudale. În această perioadă, economia naturală domenială este depășită cu totul prin creșterea diviziunii sociale a muncii, prin lărgirea schimbului și, într-o anumită măsură, prin perfecționarea tehnicii de producție la orașe și în tîrguri.

În partea a treia a lucrării, intitulată „Meșteșugurile în epoca destrămării feudalismului (sfîrșitul secolului al XVIII-lea — 1848)", se tratează despre trăsăturile specifice dezvoltării producției meșteșugărești, în condițiile nașterii noului mod de producție. Autorii prezintă date din care reiese că dezvoltarea meșteșugurilor orășenești și sătești a fost inegală. Meșteșugurile sătești aprovizionau cu produse meșteșugărești mai ales țărănimea. Cele orășenești ajung la o mare dezvoltare prin îngustarea specializării, prin apariția unor noi branșe, prin realizarea unei producții mai variate și mai mari, care depășea, adesea, limitele pieții locale. În schimb, se

constată că, meşteşugurile domeniale decad; că produsele lor pentru consum nu mai sînt rentabile, din punct de vedere al calităţii şi al preţului de cost, comparativ cu acelea ale meşterilor de la sate şi de la oraşe.

Lucrarea se încheie cu cîteva concluzii speciale şi generale, care reies din problemele analizate anterior şi din datele prezentate.

Prin varietatea şi valoarea materialelor informative pe care le conţine, prin soluţiile pe care le propun pentru diferite aspecte ale problemelor, prin viziunea de ansamblu, lucrarea lui Ştefan Olteanu şi Constantin Şerban constituie o sinteză interesantă şi utilă care vine să umple un gol, de multă vreme resimţit, în istoriografia noastră.

*Angela Prună*

ŞTEFAN IONESCU, PANAIT I. PANAIT: *Constantin Vodă Brîncoveanu*, Ed. ştiinţifică, Bucureşti, 1969, 464 p.+52 figuri+2 hărţi.

Interesul stîrnit de epoca şi personalitatea lui Constantin Brîncoveanu îi conferă dreptul consacrării unei monografii. Printr-o cercetare exhaustivă, Ştefan Ionescu şi Panait I. Panait, răspund acestei necesităţi oferind celor interesaţi tabloul general al domniei lui Constantin Brîncoveanu.

Lucrarea cuprinde zece capitole, ordonate judicios: Constantin Vodă Brîncoveanu în istoriografia română şi străină; Ţara Românească în politica Europei răsăritene în a doua jumătate a secolului al XVII-lea; Situaţia social-economică a Ţării Româneşti în timpul domniei lui Constantin Vodă Brîncoveanu; Început de domnie; Lupta pentru consolidarea şi extinderea puterii; Politica brîncovenească la începutul secolului al XVIII-lea; Adîncirea crizei regimului politic; Sfîrşit de domnie; Renaşterea culturală şi artistică; Personalitatea lui Constantin Vodă Brîncoveanu şi locul său în istoria românilor.

Anii domniei lui Constantin Brîncoveanu au constituit o perioadă de sensibilă redresare economică, fără de care nu poate fi concepută lunga rămînere în scaunul domnesc într-o perioadă cînd pretenţiile turcilor sporiseră aşa de mult. Domnitorul, precizează autorii, s-a dovedit a fi un cunoscător al fenomenelor economice, „condiţie de seamă a întregului sistem politic şi cultural promovat...".

În politica internă, a avut loc un proces de stabilizare, început de altfel, pe timpul predecesorului său. Voievodul a admis colaborarea rudelor sale apropiate, Cantacuzinii, fără însă a se lăsa dominat. Orgoliul său politic nu putea admite o atare situaţie.

În politica externă, domnitorul s-a dovedit a fi un abil mînuitor al metodelor diplomatice. Autorii subliniază că „voievodul muntean nu a subordonat acţiunile sale unor idei politice preconcepute... ci totdeauna a urmărit numai apărarea intereselor politice ale ţării...". Timp de 25 de ani, cît a ocupat scaunul voievodal, Constantin Brîncoveanu a vegheat, înainte de toate, la păstrarea independenţei ţării, în care scop a apelat la „armele diplomaţiei". Realitatea momentului politic, precizează autorii, nu permitea folosirea forţei ostăşeşti. Autorii evidenţiază caracterul naţional al politicii externe dusă de voievodul muntean. Această politică naţională „are şi un conţinut general românesc", pentru că a privit nu numai Ţara Românească, ci şi Moldova şi Transilvania.

Domnia lui Constantin Brîncoveanu a fost şi o epocă de renaştere culturală şi artistică care constituie „un proces de reflectare suprastructurală a dezvoltării economice a Ţării Româneşti în acea perioadă". În toate domeniile culturii, arată autorii, voievodul, ajutat de cărturarii vremii, „a realizat o însemnată operă naţională" care a deschis perspective largi şi a permis „trecerea de la spiritul medieval la spiritul modern".